

УДК 347.73

Н.К. ШАПТАЛА, Конституційний Суд
України

ПРИНЦИПИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН

Ключові слова: приватне та публічне право, принципи розмежування права, фінансові відносини

В найбільш узагальненому вигляді всю сукупність правових норм можна розподілити на приватні та публічні – «приватне та публічне право у всіх розвинутих правопорядках продовжують існувати як дві самостійні, незалежні гілки правового регулювання, як два різних типи правового впливу на суспільні відносини» [1, с.2]. При цьому акцентується увага на те, що до складу публічного права включається конституційне, адміністративне, кримінальне, податкове, митне право та ін. [2, с.3].

Це питання досліджувалося багатьма вченими, зокрема, такими як Ю.С. Гамбаров, Г.Ф. Шершеневич, Ю.А. Тихомиров, О.А. Банчук та багато інших. Але, на сьогодні не існує єдиного підходу до вирішення цієї досить дискусійної проблеми. Ми намагаємося виділити принципово нові, власні критерії розмежування приватного і публічного права, пропонуємо авторський підхід до врегулювання цього питання.

Нам здається, що до блоку публічно-правових галузей відносяться конституційне, кримінальне, адміністративне право тощо. Але в той же час складно знайти вагомі аргументи, щодо включення до цієї системи в якості окремих галузей податкового чи митного права. Стосовно митного права, то більш логічним є розглядати його як внутрішню складову адміністративного права, що детально впорядковує управління державою відносинами на митному кордоні.

Ще більш неоднозначною виглядає ситуація з податковим правом. Важко знайти в науці вагомі аргументи, на підставі яких можна обґрунтувати галузеву однорідність та відокремленість податково-правових норм. Податкове право може бути інститутом [3, с.205], підгалуззю фінансово-правової галузі [4, с.209], але довести сьогодні об'єктивність специфічного предмету та відокремленого методу в податково-правовому регулюванні навряд чи вдасться. Саме тому більш послідовним, на наш погляд, є виділення сталих публічно-правових галузей (конституційного, кримінального, адміністративного, фінансового), а не штучні пропозиції трансформації інституційних утворень до традиційних галузей права.

Незважаючи на досить тривалий пошук межі між приватним публічним регулюванням, навряд цей процес може бути остаточно завершений найближчим часом. Г.Ф. Шершеневич підкреслював, що незважаючи на всю повсякденність такого розподілення, з наукового боку до цього часу залишається нез'ясованим, де знаходиться кордонна межа між приватним правом та правом публічним, які їх особливі ознаки [5, с.9]. Дійсно, звертає на себе увагу, що принципи зміни в уявленні щодо приватного і публічного тривають з моменту виникнення такого підходу, з виділення приватного та публічного права за часів Римської імперії. Глибинність такого поділу поєднує теоретичні і практичні засади та наслідки.

З об'єктивного погляду теоретичні аспекти співвідношення приватного та публічного є вихідною обставиною формування правової системи в цілому. Саме з цих позицій логічно формувати групи галузей, зв'язувати їх зв'язок та формувати певні групи. Саме у цьому сенсі можна розмежувати відповідні сукупності правових норм залежно від засобів впливу на поведінку учасників відносин, методів регулювання. При цьому важливо бачити й більш прагматичний аспект – межу втру-

чання держави. Розмежовуючи приватне та публічне право, ми в контексті цього визначаємо: приватне право як сфера приватних інтересів будується на з'ясуванні засад упорядкування відносин учасниками між собою на умовах рівності, угод. Присутність держави в цьому випадку гарантує дотримання учасниками цих відносин тих умов, за якими ними досягнуто згоди. Публічне право формує сукупність владних наказів, шляхом яких реалізуються імперативні веління одних суб'єктів (владних) до інших. Останні зобов'язані діяти лише так, як це визначено таким приписом, тобто в умовах публічно-правового регулювання фактично будь-які аспекти правової поведінки здійснюються в режимі «влади – підпорядкування».

Розмежування приватного і публічного права пов'язується з певним суб'єктивним значенням, практичною спрямованістю. Нам здається, що цей аспект найбільш чітко та доцільно простежується через конструкцію та співвідношення інтересів. У межах публічного права гарантується визначеність, впевненість та еволюційна послідовність тих чи інших тенденцій, але в той же час стримується або навіть знищується ініціатива, активність учасників в упорядкуванні, розвитку та вдосконаленні відносин, формуванні стимулів. Приватне право передбачає активізацію розвитку правових зв'язків, їх удосконалення на базі зменшення витрат, активізації підприємницької діяльності, пошуку найбільш оптимальних форм реалізації приватних інтересів при умові не порушення інтересів держави та ін. адміністративно-територіальних утворень.

Розмежування публічного та приватного права надає можливість формуванню чітких критеріїв для класифікації позитивного права, визначення та закріплення передумов для догматичних висновків, які доповнюють приписи закону [6, с.10]. Безумовно, ця межа може та повинна змінюватись: від абсолютного ігнорування такого розподілу до формування чітко визначеної межі. Поява перших спроб

правового регулювання поряд із релігійними, моральними нормами пов'язувалась з певною однорідністю правового впливу. Право в цілому охороняло суспільні відносини, забезпечувало самозбереження суспільства. Подальший розвиток і призив до диференціації галузей, до формування приватних та публічних засобів впливу. Підставами такого розмежування Ю.С. Гамбаров виділяє: а) звільнення особистості від зв'язку з родом та іншими суспільними союзами; б) підсилення державної влади та зосередження на її рівні функції публічного права, що відмежовується від функцій права приватного; в) перехід від натурального господарства до грошового [7, с.55–57]. Саме на цій базі й були побудовані підстави більш поглибленої диференціації галузей в межах публічного чи приватного права.

Ґрунтуючись на тому, що принципове розмежування приватного та публічного права відбувається на позитивному рівні, не треба забувати й того, що не будь-який розвиток суспільних відносин законодавець може передбачити. В цьому сенсі можуть виникнути проблеми законодавчого врегулювання суспільних відносин, які вже склалися, але не отримали ще відповідного законодавчого закріплення. В цій ситуації й визначається практична значущість розподілення права на приватне та публічне [2, с.7].

В найбільш узагальненому вигляді можна визначити декілька напрямків реалізації такого розподілення, які будуть в нагоді при деталізації правових конструкцій. По-перше, на цих засадах формується принциповий підхід до класифікації юридичних норм. При цьому необхідно враховувати дворівневу класифікацію: а) типову, природну (приватне чи публічне); б) галузеву. Якщо при типовій класифікації ми розмежовуємо норми залежно від принципového засобу впливу на поведінку суб'єктів (угода чи наказ), то галузеве розподілення вже враховує однорідність суспільних відносин, на упорядкування яких і спря-

мовується вплив однотипних норм. По-друге, співвідношення застосування норм публічного і приватного права. По-третє, подолання конфліктів між диспозитивним та імперативним методом у межах приватного та публічного права. При цьому такі конфлікти усуваються як шляхом дій законодавця – зміною законодавчих приписів, так і закріпленням процедур, вирішення конфліктів і спорів. По-четверте, проникнення елементів приватного права в публічне і навпаки.

Останній аспект дуже активно дискутується сьогодні та зустрічаються висновки стосовно об'єднання публічно-правових конструкцій в одному, єдиному правовому утворенні. Прикладом такого підходу є наголос на появу договірних відносин у класичному публічному праві – фінансово-правовій галузі. В той же час нам здається, що більш логічно говорити не про переплетіння різних за типом і методом регулювання відносин, а про обмін чи появу конструкцій однотипних за формою, але принципово не схожих за змістом. Договір у публічному праві, а точніше у фінансово-правовому праві, не означає принципового переходу від регулювання відносин на засадах влади та підпорядкувань до угод між рівноправними учасниками. Перехід конструкції, яка вже склалась, надасть їй у відповідній галузі типових ознак та способів впливу, досягнення кінцевої мети.

Уявлень щодо об'єктивності розподілу права на приватне та публічне на тих чи інших підставах досить багато. Не можна остаточно визначити, яка з теорій є одностайно вірною, з якою ні в якому разі погодитись не можна. В аргументах чи обґрунтуваннях дослідників тієї чи іншої концепції є певні аргументовані наголоси, містяться й положення, які більш логічними виглядають у поглядах інших фахівців. У найбільш стислому вигляді концептуальні протиріччя між теоріями розподілу права на публічне та приватне можна сформулювати в наступних положеннях [2, с.41–45].

1. Матеріальні теорії: а) теорія розподілу на підставі інтересу, що охороняється (публічне право – публічні інтереси, приватне право – інтереси приватної особи); б) теорія розподілу майнового характеру (публічне право – майнові та не майнові відносини; приватне право – майнові відносини та ті з не майнових, що мають грошову оцінку).

2. Формальні теорії: а) теорія ініціативи захисту (ініціатива захисту приватних прав належить виключно суб'єктам приватних правовідносин, ініціатива захисту публічних прав виходить не лише від учасників публічних правовідносин, але й від інших державних органів); б) теорія стану суб'єкта правовідношення (суб'єкти приватного права рівні між собою та однаково підпорядковані владою, яка стоїть над ними; публічне право містить у системі суб'єктів одного суб'єкта, який наділений владними повноваженнями та не рівний з іншими); в) теорія розподілу за характером обов'язковості приписів правових норм (свобода волевиявлення суб'єктів приватного права реалізується в межах диспозитивних правових норм; свобода волевиявлення суб'єктів публічного права – в межах альтернативних правових норм).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гражданское право : учебник : в 2-х т. Т. 1 / отв. ред. проф. Е. А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БЕК, 2000. – 704 с.
2. Дорохин С. В. Деление права на публичное и частное: конституционно-правовой аспект / С. В. Дорохин. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 136 с.
3. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6-ти т. / Н. П. Кучерявенко. – Х. : Легас, 2004– . – Т. 2. Введение в теорию налогового права. – 2004. – 600 с.
4. Лукашев О. А. Теоретичні проблеми системи фінансового права : монографія / О. А. Лукашев. – Х. : Право, 2010. – 304 с.

5. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Спарк, 1995. – 556 с.
6. Раевич С. И. К вопросу о делении права на публичное и частное / С. И. Раевич // Советское право. – 1927. – № 1. – С. 7–10.
7. Гамбаров Ю. С. Курс гражданского права. Часть общая / Ю. С. Гамбаров. – СПб. : Тип. Стасюлевича М. М., 1911. – 793 с.

Шаптала Н. К. Принципи розмежування приватного та публічного права при регулюванні фінансових відносин / Н. К. Шаптала // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 759–762 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12snkrfv.pdf>

Висвітлено питання розмежування категорій приватного та публічного. Визначено роль принципів розмежування приватного та публічного у фінансових відносинах.

Шаптала Н.К. Принципы разграничения частного и публичного права при регулировании финансовых отношений

Освещены вопросы разграничения категорий частного и публичного. Определена роль принципов разделения частного и публичного в финансовых отношениях.

Shaptala N.K. The Principles of Separation of Private and Public Law in the Regulation of Financial Relations

Delineation of categories of private and public is devoted. Role of principles of sharing private and public in financial ratios is spotted.